

Het hedendaags anarchisme van Kropotkin

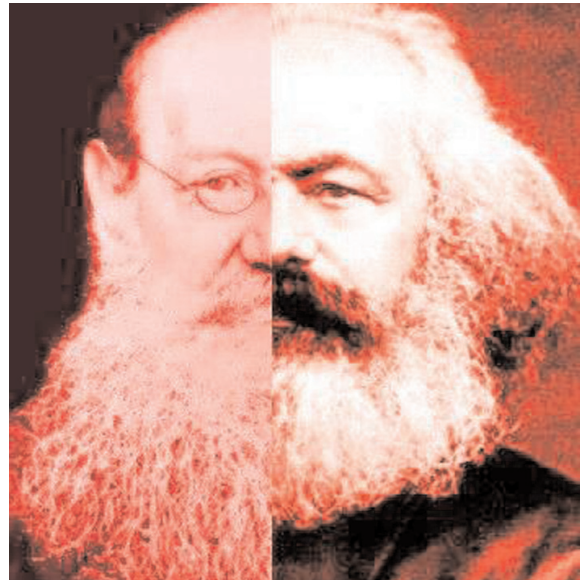
Huub Bartman over *Memoires van een revolutionair* op www.literiarnederland.nl, 17 februari 2014

‘En toen ik uit de bergen kwam, na een week bij de horlogemakers geweest te zijn, had ik mijn mening gevestigd. Ik was anarchist.’

Met deze haast Bijbelse woorden formaliseert Kropotkin zijn bekering tot het anarchisme in de herfst van 1872. Dit is tevens het keerpunt in zijn *Memoires*, eigenlijk, zoals hijzelf zijn geschrift had willen duiden, zijn ‘Herinneringen’. Daarvoor beschrijft hij zijn groei naar dit besluit en daarna zijn loopbaan als anarchistisch activist.

Kropotkin behoort, na Bakoenin, ontegenzeggelijk tot de meest bekende anarchisten uit de tweede helft van de 19e eeuw en zeker tot de meest kleurrijke. Het bekende beeld van anarchisten als bommengooiers en geweldplegers is beslist niet van toepassing op de zachtmoedige geleerde Peter Kropotkin. Kropotkin is, blijkens zijn *Memoires*, voortdurend op zoek naar een rechtvaardiger samenleving op democratische grondslag, waarbij het individu niet geleid hoeft te worden, maar actief deelneemt als vormgever van die samenleving. Het is een bijzonder goede zet van uitgeverij Schokland dit boek opnieuw onder de aandacht te brengen van het publiek in een tijd waarin gevestigde verticale gezagsverhoudingen zowel in de politiek als in het bedrijfsleven onder druk staan en sterk aan legitimiteit inboeten. Het nawoord van Peter Blom, directeur van de alternatieve Triodosbank, is dan ook beslist op zijn plaats en biedt stof tot overdenking en discussie.

Ook anderszins is het een goede keuze. Het boek biedt een prachtig politiek raamwerk van het Rusland in de tweede helft van de 19e eeuw tegen de achtergrond waarvan de gouden generatie van de Russische literatuur veel van haar meesterwerken heeft voortgebracht. Verhalen als *Vaders en zonen* en *Rook van Toergenjev* krijgen een diepere lading en vragen als het ware om opnieuw gelezen te worden. Tenslotte geeft Kropotkin niet alleen een uniek inzicht in de sociaal-politieke werkelijkheid van de ontbindingsfase van het tsarenrijk, dat definitief zal instorten met de Russische Revolutie, maar ook in de geschiedenis van het

socialisme in Europa met aan de ene kant het zich in de voetsporen van Marx en Engels ontwikkelende meestal Noord-Europese topdown georganiseerde socialisme en aan de andere kant Bakoenin en het netwerksocialisme van de Jurafederatie en Kropotkin, dat vooral zijn sporen heeft nagelaten in Zuid-Europa.

Peter Kropotkin is afkomstig uit een aanzienlijke, Russische adellijke familie en groeide op in het oude Adjudantenkwartier in Moskou achter het Kremlin. Daar klitten deze families samen, mokkend over de nieuwkomers die sedert Peter de Grote goede sier maakten aan het hof in St. Petersburg. In zijn jeugd was de scepter in handen van de tirannieke tsaar Nicolaas I (1855†). Op vijftienjarige leeftijd viel hem in 1857 ‘de eer’ te beurt page te mogen worden aan het hof van de nieuwe tsaar in St. Petersburg, waar hij, ten tijde van de eerste, verlichte jaren van Alexander II, in contact kwam met de nieuwe ideeën van de Verlichting, die, na de nederlaag in de Krimoorlog (1853-1856), steeds meer aanhang kregen onder Russische intellectuelen. In deze jaren van relatieve ‘dooi’ begonnen er steeds meer verhalen in de pers te verschijnen van wat later literaire iconen zouden worden als Toergenjev, Tolstoj, Herzen, Bakoenin, Dostojevski en Nekrasov, waarin, in verband met de nog steeds vrij strenge censuur, op verholde wijze commentaar werd geleverd op de bestaande situatie, verhalen die tot dan toe slechts fluis- terend de ronde hadden gedaan in de beslotenheid van

de eigen kring. Toen Alexander II er in 1861 toe overging de lijfeigenschap af te schaffen, was het progressieve tij eigenlijk al aan het keren. Onder invloed van conservatieve grootgrondbezitters, die zich bedreigd voelden in hun eigen belangen, was de maatregel zodanig uitgekleeft dat de boeren nog decennia lang van hen afhankelijk zouden blijven. De aanvankelijke euforie over het eerste optreden van de nieuwe tsaar maakte al gauw plaats voor ergernis en ongeduld en leidde uiteindelijk tot groeiend verzet. De wankelmoedige tsaar werd steeds meer een speelbal in handen van louche, conservatieve figuren, die zich meester hadden gemaakt van de mooie baantjes aan het hof en die de tsaar voortdurend bang maakten voor mogelijke opstanden en aanslagen. Uiteindelijk mondde zijn bewind uit in regelrechte tirannie (1870-1881) die eindigde met zijn gewelddadige dood.

Na een vrijwillig verblijf als officier bij de Kozakken in Siberië (1862-1867) met als oogmerk het gebied van de rivier de Amoer wetenschappelijk te exploreren, keert hij begin 1867 terug in St. Petersburg. In Siberië werd hij zich eigenlijk voor het eerst de kracht bewust van wat Peter Blom de 'netwerksamenleving' noemt en van de absolute onmogelijkheid iets ten voordele van de mensen te veranderen via de administratieve molen. Hier ontkiemde ook het zaad voor zijn latere activisme. Tijdens zijn eerste Europese reis naar Europa en zijn verblijf bij de horlogemakers van de Jurafederatie in Zwitserland, hakte hij definitief de knoop door. *'...de afwezigheid van een kloof tussen de leiders en het volk in de Jurafederatie was ook de reden dat elk lid van de federatie ernaar streefde tot een onafhankelijke mening te komen. Hier zag ik dat de arbeiders geen grote massa waren die geleid werd en ondergeschikt gemaakt aan politieke doeleinden van een enkeling; hun leiders waren eenvoudigweg hun metgezellen die wat meer actief waren – eerder initiatiefnemers dan leiders.'* In 1872 keerde hij van zijn Europese avontuur terug in St. Petersburg waar hij lid werd van een anarchistische cel, de zogenaamde 'Tsjaikovsky-groep', en onder de naam Borodin propaganda maakte voor de socialistische zaak. Eind maart 1874 werd hij opgepakt en opgesloten in de beruchte Petrus- en Paulusvesting. Zijn spectaculaire ontsnapping in augustus 1876 uit deze gevangenis draagt onmiskenbaar bij aan de mythevorming rond Kropotkin. Hij weet via Finland te ontkomen naar Engeland en zal pas tijdens de revolutie van 1917 terugkeren naar Rusland.

Hoewel het boek voor mensen met een historisch-maatschappelijke interesse beslist een aanrader is, is het niet voor iedereen zonder meer toegankelijk. Daarvoor is het boek te onevenwichtig. Sommige stukken laten zich lezen als een trein en zijn gewoon spannend, terwijl andere delen wellicht als taai en ingewikkeld kunnen worden ervaren, maar ook als erudiet en intrigerend modern. Tenslotte blijkt Kropotkin een echte preutse negentiende-eeuwer te zijn. Hij laat enerzijds erg weinig los over zijn eigen intieme gevoelens, terwijl hij zich anderzijds soms laat gaan in sentimentele, dweperige beschrijvingen, bijvoorbeeld als het gaat om zijn broer en de leden van de Jurafederatie. Het is in ieder geval geen 'pageturner' en dat is maar goed ook.